

Un jardí de memòries vora mar

Josep Piera continua recorrent el país. Aquesta vegada recalca a la capital de la Marina Alta. L'escriptor visita Dénia en festes i descobreix –ens descobreix– els bous a la mar.

Dénia és molt Dénia, vista de la mar”, vaig sentir que deia algú amb accent estranger, en una ocasió, des de la coberta d'un dels *ferrys* que fan el trajecte a Eivissa. I tenia raó, aquell anglès enamorat de la Mediterrània; tenia la raó emocionada que tenen sempre els enamorats

RAFA GIL

en parlar de qui s'estima. Perquè vista de la mar, amb el Montgó majestuós a una banda i el seu altiu castell costaner al bell extrem d'una plana verda, Dénia és molt Dénia, encara avui, tot i haver perdut les sumptuoses esplendors dels temps antics.

Feia molt que tenia ganes d'escriure sobre Dénia. Però com sol passar, més pròxim i conegut ens resulta un paratge, més complicat, per no dir difícil, se'ns fa a l'hora de dedicar-li uns mots. I és que la meua vinculació a la Marina, i a la seua capital comarcal, ve de lluny.

Ve de xiquet, de quan m'operaren de les angines –Dénia, no sé per quins atzars, sempre ha tingut fama de bons metges a la Safor–, i hi vaig anar en tren; ve de quan acompanyava mon pare a Mirafior, on ell tenia negocis, i al mercat d'Ondara, prestigiós en aquells anys, com la seua plaça de bous. Ve de moltes escapades adolescents a les Rotes i dels temps de Penyamarr, aquella rota “mig camperola, mig aristocràtica, entre la mar i el Montgó” –com digué Carles Salvador–, quan llegiria per primera volta Maria Ibars, gràcies a Enrique Pastor de Velasco i Raquel Payà –filla i gendre de l'escriptora–, de qui vaig ser deixeble i amic.

Ve de moltes històries que ara no pertoca contar, la meua afeció personal a Dénia. Però tot i el que vinc dient, no hi havia anat mai en festes, com només coneixia els famosos bous a la mar per fotografies o reportatges televisius. Per això vaig escollir aquestes dates de juliol, quan comença el ple de la temporada turística –el turisme, per a bé i per a mal, és el motor econòmic i social de les Marines, i de Dénia en particular, a hores d'ara–, per viure'n una jornada de festa i fer-li'n un retrat de passada.

A penes arribar a Dénia, vaig parar al barri mariner. M'agrada sentir el perfum salobre

RAFA GIL

Casals on els vells vivien la seua vida de jubilats feliços.

RAFA GIL

Sebastia Garcia fa d'alcalde, i és alcalde, de la ciutat.

Gràcies a Vicent Balaguer i a Josep Gisbert vaig passejar Dénia com mai.

i mirar la lluentor de les xarxes, amuntegades al moll; m'agrada veure les barques quan tornen carregades, com m'agrada participar discretament de l'alegria de tants ulls que les esperen; m'agrada escodrinyar curiosos per la subhasta, sentint el ritme trepidant de les veus que canten els preus del peix; m'agrada escapolar-me pels carrers de baix mar i així somiar-me a Grècia, en un port perdut de

les Jòniques. El port, però, el dia que vaig anar estava en festes, com tots, naturalment. Estava més en pla de passeig que no en dia de faena, que no tocava. "Les barques no ixen a la mar aquests dies..." digué una dona que passava i sentí els comentaris que fèiem.

Cada vegada més, tinc la sensació que, si Dénia guarda encara un no sé què de grega, no és degut a les mítiques arrels hel·lèniques que alguns li atribueixen, sinó a l'aire arquitectònic que li donaren els colons anglesos del segle passat, quan feren de Dénia un modern centre mundial d'exportació de la pansa, com abans havien estat Corint i Sicília.

Per passejar com cal la memòria marinera de Dénia, vaig voler acompanyar-me d'algunes de les persones que més la viuen de prop, i de dins, amb lúcida entrega i saviesa apassionada, aquesta ciutat portuària de les co-

Dos maniquís ben mudats, amb aquella gràcia armada, un punt surrealistes...

Una escenografia més humil amb els riurats, els sequers i els canyis per al conreu i l'elaboració de la pansa.

La visita es convertí en un pelegrinatge reverencial per la memòria de Dénia.

marques centrals valencianes; m'estic referint a Sebastià Garcia, Vicent Balaguer i Josep Gisbert.

El primer, atrafegat com va i complidor com és, a penes si em va poder dedicar una atenta cortesia d'amic; el seu càrrec públic (Sebastià Garcia fa d'alcalde, i és l'alcalde, de la ciutat) no li va permetre més, havent d'atendre compromisos municipals durant el matí i altres funcions d'una primera autoritat local en dia fester, de vesprada. Un home lliurat a la responsabilitat pública local, és la imatge que vaig tenir d'aquest company passat del magisteri a la política.

Amb Vicent Balaguer i Josep Gisbert, el dia va ser una altra cosa. Gràcies als dos, i als seus múltiples coneixements sobre la ciutat, vaig passejar Dénia com mai, anant i venint per la història, sense perdre de vista el present, però. Amb la seua companyia, la visita urbana es convertí en un pelegrinatge reverencial per la memòria arqueològica i literària de Dénia. Va ser com entrar lentament en un museu viu, un museu de carrers en festa, de pedres que passaven de ser marbres muts a convertir-se en missatges de vida antiga, de solaris amb ruïnes que ens marcaven el perímetre de la ciutat islàmica, de façanes que evocaven les indústries vuitcentesques dedicades a la pansa, de casals on els vells viuen la seua vida de jubilats feliços...

La primera part d'aquest itinerari per la memòria de Dénia la començarem al Museu Etnològic de la Ciutat. Al museu, un dels nobles casalots del carrer de Cavallers, m'esperava l'amic Balaguer, un cordial personatge, d'entre els més doctes i ben informats de la vila, entusiasta de tot allò que du a millor conèixer i estimar el país. Amb ell, formant part d'una selecta colla d'amics, vam visitar-lo, guiats per la veu de Maite, l'encarregada. La Dénia de les acaballes del segle XIX i les primeries del XX, abocada al seu port mercantil, al conreu de la vinya i al comerç de la pansa, se'm feu present en quatre detalls: uns quants mobles isabelins, dos maniquins ben mudats —amb aquella gràcia armada, un punt surrealista, que solen tenir sempre els maniquís—, una ruleta de casino, quatre fotografies de velers grandiosos, un quadre amb una nau de vapor... I el detall més curiós, sens dubte, que Maite ens feu observar: un "mástil", redó i perfectament polit, fent de biga mestra del sostre. "Fixeu-vos-hi, la fusta encara té els senyals de les cordes..."

Aquesta era la part burgesa d'una Dénia portuària, amb teatres i comerços internacionals, amb naus i trens arribant a port cada dia, amb hotels que oferien intèrprets, una Dénia en pla europeu de l'època, amb un toc d'anglès colonial. I és que el mite culte de la Mediterrània, com se sap,

Els "bous a la mar" és una originalitat de Dénia i dels deniers.

ha estat un invent dels anglesos.

L'altra part del museu representava una escenografia més humil. Ja no eren la mar i les seues aventures, sinó el treball de la terra, amb els riurauts, els sequers i els canyissos per al conreu i elaboració de la pansa. Tot un altre món. "Mirant aquest museu, es comprén la relació entre la producció de la terra i el comerç del port, dedicat a l'exportació cap a Europa i Amèrica. És el món que reflecteix *L'últim serf...*", digué Vicent Balaguer en un moment.

Jo estava verament immers en aquella llunyana Dénia marinera, gairebé fantàstica de tan real, que mereixeria novel·listes, treballs d'història, una pel·lícula anglesa, fins i tot. Mentre la Marina rural i amoscattellada, tota de vinyes verdes, em resultava ancestral, part dels escenaris de la pròpia biografia i llunyament llegida, aquelles imatges de velers, vapors i paquebots em traslladaven a mons desconeguts perfectament imaginables. Quines serien les vides familiars, les relacions socials, les històries íntimes, els conflictes i les passions d'aquelles persones vingudes d'Anglaterra i de França que fundaren un imperi industrial i comercial a Dénia mentre emparentaven amb famílies locals? Quants drames amargs, quantes alegries, quants luxes i quantes soledats, no hi hauria en aquells tuguris amb mariners d'arreu del món, de muscles tatuats i cabells de color cervesa, com cantava Concha Piquer! Quantes històries a recrear o fantasies a imaginar en aquella Dénia distant!

En arribar Josep Gisbert, la coreografia d'aquella passejada canvià radicalment d'ambientació. Ell ho advertí en el moment oportú: "Ara, anirem a veure els bous a la mar, dinarem el millor que podrem i, en acabant, prepareu-vos a viatjar mil anys enrere, com qui diu... A viatjar a la Dénia islàmica, tot un

RAFA GIL

Amb Josep Gisbert, un solar en ruïnes se't fa uns banys àrabs plens de cossos perfumats.

Milers de casetes a l'ombra del Montgó, edificis estúpida-ment alts en aquell paratge magnífic.

jardí de memòries entre murades magnífiques.”

Els bous a la mar és una originalitat de Dénia i dels deniers, una originalitat –vull dir–, dins la tradició de bous de carrer o de plaça al País Valencià. Passa que ací, a Dénia, els bous es fan al port i només tenen mitja plaça; l'altra mitja, per a divertiment de jovenalla de tot tipus, és la mar, o l'aigua del port, on solen llançar-se i refrescar-se alhora, tant la gent com els bous. La gràcia d'aquesta festa està en consonància amb la dels bous embolats que es fan en altres llocs del país, però ací queda més lúdica, més de “xarlotada” i no tan violenta, o primitiva. Aquesta és una festa d'aigua i no de foc, i prou més riallera, per tant.

Veure aquest joc de poders en clau còmica entre “la bella i la bèstia”, sempre serà divertit, tant si participes del bany directament, com si només en fas d'espectador. Segurament resultarà estimulante i relaxant alhora, això de llançar-se mig vestit a la mar, tot jugant a fugir d'una vaqueta i fer-la caure a l'aigua al mateix temps, si es pot. Si més no, així se'm feia veure aquella festa, a mi, que de sempre he preferit fer d'espectador que no d'actor en aquestes activitats populars. No n'estic en contra, però; ben al contrari, participo plenament de la importància més que antropològica que tenen aquests costums. Perdre-les, aquestes festes rituals, en nom d'un perill d'accident o de qualsevol altra raó, com per un sentiment de respecte excessiu als animals, em semblaria no ja un empobriment cultural, sinó una bestiesa ben poc civilitzada... Si per civilització s'entén la que els mediterranis heretem de la tradició clàssica.

Acabada la sessió de migdia dels bous a la mar, la colla que havíem conformat va dirigir-se a un dels restaurants més acreditats entre els molts que hi ha al port, al Gavilà; allí, seguint el consell del nostre amic Gisbert, ens demanàrem un tast d'arrossos de la casa: un “arròs a banda” amb una “banda” a la vinagreta, i un altre amb floricol i gambes que vaig trobar al punt saborosament meloset que només sap donar la floricol a certes paelles. Amb una variació de vins blancs de sud a nord, aquells arrossos mariners em van semblar adequats al moment. La cuina de Dénia i de les Marines gaudeix d'un reconeixement merescut. Al meu entendre, alguns dels millors plats mariners d'aquestes comarques provenen del peix de Dénia, gràcies a la seua costa rocosa. És clar que aquest peix de roca, supose, potser és ja una prestigiosa fantasia, llevat d'alguna rara i gloriosa excepció.

Qüestions de sabors també a banda, el dinar va ser verament de festa; de festa en el sentit més total del terme, és a dir el dinar convertit en motiu d'amena conversa. I la conversa,

com pertocava, girà sencera al voltant de Dénia. La Dénia moderna que havíem visitat al museu, la Dénia de Roc Chabàs i la seua *Historia*, la Dénia de Juan Chabàs, un personatge de reconeguda rellevància dins la generació del 27, la Dénia dels patricis anglesos, la Dénia de Maria Ibars... Entre cullerada i cullerada d'arròs, tenint per música de fons el soroll d'un ventilador, només faltaven unes havaneres per a perdre'ns joiosament en aquell laberint d'ensalobrades memòries.

Buscant l'ombra refrescant i els bons aires de la mar, quan el sol de la vesprada convidava més a la sesta que no al passeig, vam iniciar la nostra visita màgica a la Propera Dénia, com li deien els musulmans que la feren gran i culta al segle XI. D'aquell jardí voltat de vinyes, d'aquella capital marinera que estenia els seus dominis fins a Mallorca i Eivissa, d'aquells reis amb turbants que regalaven bosses d'or per un poema, d'aquells savis que feren de Dénia un centre cultural famós arreu de l'Islam, ara només ens arribaven els mots pulcres i entusiastes de Josep Gisbert, com un eco o una fragància salada.

Els arqueòlegs són uns personatges delicadament fabulosos. Ells saben omplir de presències el que per a la resta de la gent només són que pedres corcades o deixalles mudes. Savis dels temps perduts com són, igual et creen una civilització d'un tros de ceràmica, com d'uns forats en un mur et pinten una grandiosa batalla o d'un solar en ruïnes et fan veure uns banys àrabs plens de cossos perfumats, per posar uns pocs exemples.

Dénia, de la veu de Josep Gisbert, encara és aquell petit paradís de paraules que fou per als musulmans, aquella ciutat enjardinada i culta dels Mujàhid on conviuen poetes i guerrers, pirates i llauradors, musulmans, jueus i cristians. Quin goig, savi i amable, passejar Dénia amb ell, de la mar amunt fins al castell. On uns només trobàvem marges de pedra i pins, ell ens alçava una ciutat esplèndida. "En aquell mur de la murada hi ha una important col·lecció de grafitis que ens dibuixen naus de diverses èpoques..." I la mar se'ns omplia de vaixells antics, com si fos un espill màgic, mentre els ulls ens mostraven les obres del port, la gent que prenia el bany a les platges, milers de casetes a l'ombra del Montgó, edificis estúpidament alts i un pastís postmodern de color rosa, ridícul i anacrònic en aquell paratge magnífic.

I com a colofó d'aquella passejada, òbviament, tinguérem la visita al Museu Arqueològic, sens dubte el més ben muntat de la zona, situat al caramull del castell, davant una mar que sap guardar, millor que molta gent, la memòria marinera d'aquesta Dénia mil·lenària. "Allà, on veieu aquella boia, un grup

d'arqueòlegs subaquàtics han descobert un vaixell romà del segle I després de Crist, carregat d'àmfores que transportaven oli i vi de la Campània; ara l'estan estudiant a fons. Ací, encara, la mar és un tresor de vida per als arqueòlegs..." deia ell, i la veu i la mirada ens transportaven a mil i una Dénies, saltant els segles en un joc de meravelles.

"Ara, passegeu el Museu al vostre gust, i escolliu les vostres peces predilectes. No deixeu de fixar-vos, però, en uns canelobres de bronze. Després us en contaré la història." La història d'aquests canelobres de bronze, se-

RAFA GIL

És possible, doncs, que aquests canelobres formaren part d'aquell tresor i que foren destinats a enllumenar les mesquites de Dénia.

gons Josep Gisbert, és aquesta: "Es tracta d'uns canelobres islàmics, importats d'Alexandria, que es van trobar a l'interior d'un cubell en unes excavacions; n'hi havia centenars de trossos de gran qualitat, en el que semblava el magatzem de ferralles d'un orfebren. La seua presència ens mostra i demostra quines eren les relacions comercials de Dénia amb Orient entre els segles XI i XII. Diuen que, en una època de fam a Egipte, el rei d'aquell país demanà ajut a tots els musulmans i des de Dénia li va ser enviat un vaixell de blat. Tan agraït va ser aquest generós present, que el monarca egipci no va dubtar a respondre'l de la manera més noble. És possible, doncs, que aquests canelobres formaren part d'aquell tresor i que foren destinats a enllumenar la mesquita de Dénia."

Mentre escoltàvem aquella història que semblava eixida d'un relat oriental, Dénia s'omplia de músiques de bandes i sorolls que anunciaven més festa encara i l'entrada d'uns nous bous a la mar. En baixar del castell, Dénia era ja una altra Dénia; era realment un jardí de fastuoses memòries. Hi ha moltes Dénies a Dénia, moltes i belles, certament.

Josep Piera